

CZYNNA OCHRONA PUSTUŁKI *FALCO TINNUNCULUS* W POLSCE

Jan Lontkowski

Streszczenie

Pustułka *Falco tinnunculus* występuje w Polsce w dwóch zasadniczych ekotypach: miejskim – wyprowadzającym legi na wysokich budynkach i polnym – wykorzystującym gniazda innych ptaków. Masowo wykonywane remonty i ocieplenia stanowią aktualnie największe zagrożenie pustułek gniazdujących w miastach. Z tego względu w 2001 r. z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Ochrony Przyrody „Salamandra” uruchomiono program budowy budek legowych instalowanych na wysokich obiektach lub drzewach. Aktualnie w projekt zaangażowało się kilka organizacji pozarządowych. Prowadzony monitoring pozwala oszacować efekty tych działań. Odnotowano wyraźny wzrost liczebności gatunku. Praca zawiera analizę skali wykorzystania przez pustułki budek montowanych w różnych warunkach.

Słowa kluczowe: pustułka *Falco tinnunculus*, budki legowe

ACTIVE CONSERVATION OF KESTREL *FALCO TINNUNCULUS* IN POLAND

Abstract

Kestrel *Falco tinnunculus* occurs in Poland in two main ecotypes: urban – breeding on buildings and other man-made structures in the cities, and farmland – use the abandoned nests of other bird species. Recently the mass scale renovation and warming of buildings create the biggest threat to breeding kestrel in the cities. Therefore in 2001 Polish Society of Nature Protection “Salamandra” began the program of installing the nestboxes on the high buildings but also on the trees. Several NGO’s were involved to the project. The monitoring providing up to date indicates strong increase of number of breeding pairs. The paper contains an analyze of occupation rate depending on region of the country and habitat.

Key words: Kestrel *Falco tinnunculus*, nestboxes

Wstęp

Pustułka w Polsce jest nielicznym gatunkiem legowym, występującym na obszarze całego kraju. Do połowy ubiegłego wieku była, obok myszołowa, najliczniejszym legowym gatunkiem szponiastym. Drastyczny spadek liczebności nastąpił w latach 60. i 70. (Tomiałojć, Stawarczyk 2003). Głównych przyczyn można upatrywać w stosowanych chemicznych środkach ochrony roślin (w tym głównie DDT) oraz powszechnym tępieniu drapieźników. Po tym jednak okresie wprowadzono zakaz używania chemicznych środków z grupy chlorowcopochodnych, jak też objęto ochroną prawną wszystkie gatunki ptaków szponiastych. Mimo to liczebność pustułki nie odbudowała się, a w wielu regionach nadal postępuje zanikanie stanowisk legowych. Wydaje się, że za obecny stan odpowiedzialne są zmiany w krajobrazie rolniczym, głównym siedlisku pustułki. Zmiany te polegają na intensyfikacji rolnictwa, poprzez zamiany łąk w grunty orne, a z drugiej strony na zaprzestaniu użytkowania łąk i pastwisk, w wyniku czego następuje sukcesja roślinna, zarastanie roślinnością wysoką, co uniemożliwia

polowanie na gryzonie (Śliwa 2004). Na terenach rolnych natomiast znikają miejsca lęgowe przez wycinanie alei, kęp śródpolnych, jak i likwidację miedz i mozaiki pól, które stanowią łowiska. Wprowadzanie wielkoobszarowych upraw kukurydzy, rzepaku oraz odmian zbóż o krótkiej, ale bardzo gęstej słomie, również utrudniają żerowanie.

Pustułka występuje również w większych miastach, środowisku chętnie zasiedlanym, gdzie budowle są odpowiednikiem urwisk skalnych. Obecnie wnika również do mniejszych miast. Jednak w ostatniej dekadzie nastąpiły negatywne zmiany polegające na likwidacji miejsc lęgowych w wyniku ocieplania budynków i remontów elewacji. Pary lęgowe przenosiły się w miejsca nieodpowiednie, jak wąskie gzymsy czy inne zbyt małe wnęki. Na skutek tego znaczna część piskląt wypadła z gniazd, a straty były znaczne; do poznańskiego ogrodu zoologicznego w sezonie trafiało nawet 60 młodych pustułek (Kwieciński 2005).

Program „Ochrona pustułki w Polsce”

W wyniku opisanych powyżej obserwacji, w latach 2000-2002 Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra” podjęło akcję ochrony pustułki w Poznaniu. Projekt polegał na wywieszaniu skrzynek lęgowych na wysokich budynkach oraz na prowadzeniu kampanii edukacyjnej wśród mieszkańców. W ciągu dwóch lat wywieszono ok. 100 specjalnych skrzynek, z których połowa została zajęta przez ptaki.

Fot. 1. Zajęta skrzynka dla pustułki wywieszona na budynku przemysłowym we Wrocławiu (fot. J. Maciążek)

Photo 1. Inhabited kestrel nestbox hung on the factory building in Wrocław

W wyniku tego liczebność pustułki w Poznaniu wzrosła z 50 do 100 par lęgowych. Tak dobry wynik zachęcił do stworzenia ogólnopolskiego projektu. Do udziału w nim przystąpiło kilka organizacji przyrodniczych (PTOP „Salamandra”, Komitet Ochrony Orłów, Towarzystwo Przyrodnicze „Bocian”, Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura” – oddz. górnośląski, Lubelskie Towarzystwo Ornitologiczne, Sekcja Ornitologiczna Studenckiego Koła

Projekt „Ochrona pustułki *Falco tinnunculus* w Polsce” sfinansował Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Program Małych Dotacji Globalnego Funduszu Środowiska GEF/SGP, UNDP

Biologów Uniwersytetu Łódzkiego oraz Zachodniopomorskie Towarzystwo Ornitologiczne). W latach 2003-2004 zamontowano w Polsce łącznie ponad 1200 skrzynek⁶. Montowano je głównie na budynkach w obrębie zabudowy miejskiej, ale również na drzewach na obrzeżach miast, jak i w krajobrazie rolniczym (Śliwa, Rejt 2006).

Odsetek skrzynek zajętych przez pustułki różnił się bardzo znacznie w zależności od rejonu w kraju, jak i od środowiska, w którym zostały one wywieszane (tab. 1). Stosunkowo najmniej zajętych skrzynek, bo 18%, stwierdzono w Polsce centralnej, w woj. mazowieckim, w rejonie Siedlec, gdzie w dwóch powiatach rozwieszono ponad 600 skrzynek. Jednak większość z nich została wywieszona w krajobrazie rolniczym, poza miastami, a poza tym w rejonie, gdzie pustułka jest stosunkowo nieliczna. Liczba zajmowanych nowych skrzynek wzrastała jednak w szybkim tempie, podwajając się z roku na rok (tab. 2).

Na wzmiankę zasługuje sytuacja we Wrocławiu. Na Osiedlu „Popowice”, na którym w roku 2004 gniazdowała tylko jedna para, wywieszono 20 skrzynek. W 2005 r. w skrzynkach zagnieździły się trzy pary, a w następnym 2006 r. – 16 (plus jedna na parapecie). Tak więc od 2006 r. zajęte były wszystkie (!) skrzynki. Tak wielki wzrost liczby par lęgowych w tak krótkim czasie, przeszedł wszelkie oczekiwania. Na oddalonym o 1,5 km osiedlu „Piast” wywieszono 10 skrzynek, które zostały zajęte w ciągu dwóch lat. I wreszcie na pojedynczym budynku przemysłowym, poprzednio PZL „Hydral”, gdzie wywieszono 21 skrzynek, a na którym poprzednio gniazdowało 12-15 par, obecnie gnieźdzą się 22 pary, z tego 15 w skrzynkach. To obecnie prawdopodobnie największa kolonia lęgowa w Polsce. Należy jednak zaznaczyć, iż wszystkie trzy wymienione miejsca zlokalizowane są na skraju miasta, zaledwie 1-2 km od terenów otwartych, głównie łąk. To optymalna sytuacja, gdy w pobliżu żyznych łowisk znajduje się odpowiednia liczba dostępnych miejsc lęgowych. Jednocześnie ukazuje to, jak duże rezerwy ptaków nielęgowych kryją się w miastach, które pozwalają na zajęcie kilkudziesięciu skrzynek w ciągu zaledwie dwóch lat.

Tab. 1. Liczba skrzynek lęgowych dla pustułki wywieszonych w wybranych regionach kraju oraz odsetek zajętych przez pary lęgowe

Table 1. Number of nestboxes installed in different regions of the country and percent occupied by Kestrel

Lokalizacja	Liczba skrzynek skontrolowanych	Liczba skrzynek zajętych przez pustułkę	% skrzynek zajętych
Polska centralna (woj. mazowieckie)	545	97	18
pow. głębczycki	100	25	25
Szczecin	100	35	35
Poznań	100	50	50
Wrocław	90	85	94

Wnioski

Jak z powyższego wynika wywieszanie skrzynek lęgowych dla pustułki w miastach jest bardzo efektywne i niewielkim kosztem pozwala w krótkim czasie bardzo znacznie zwiększyć liczebność populacji lęgowej. Efektywność zajmowania skrzynek wywieszonych na terenach niemiejskich, w krajobrazie rolniczym jest znacznie słabsza, tym niemniej i tu następuje wzrost liczby par.

Tab. 2. Wyniki wywieszania skrzynek lęgowych dla pustułki w woj. mazowieckim wraz z gatunkami innymi (dane według: www.bocian.org.pl)

Table 2. The results of the project on area of mazowieckie voivodship, including other species breeding in the nestboxes (after: www.bocian.org.pl)

Rok	L-ba skrzynek dostępnych	L-ba skrzynek skontrol.	Pustułka	Sójka	Gołąb miejski	Grzywacz	Kawka	Uszatka	Wiewiórka	Σ
2003	20	20	1	0	0	0	0	0	0	1
2004	229	229	21	1	3	0	0	0	1	26
2005	325	287	42	4	5	0	2	1	3	56
2006	602	545	97	14	7	2	2	0	2	131

Prowadzenie akcji czynnej ochrony pustułki poprzez wywieszanie skrzynek lęgowych powinno być kontynuowane na możliwie szeroką skalę. Wywieszane już skrzynki należy kontrolować pod względem ich jakości i ewentualnie wymieniać zniszczone oraz dowieszać w nowych miejscach. Wydaje się, że gdyby na terenie miast zwiększyć znacznie liczbę par lęgowych, a jednocześnie wywieszać skrzynki poza terenem zabudowy, coraz dalej od miasta, w krajobrazie rolniczym, to stopniowo powinna wzrastać liczebność populacji „polnej”. Połączenie tej formy ochrony czynnej z ochroną krajobrazu rolniczego powinno zaowocować odbudową populacji lęgowej pustułki w Polsce.

Podziękowania

Dziękuję za przekazanie niepublikowanych informacji o wynikach akcji pomocy pustułce następującym osobom: Darkowi Wysockiemu (Szczecin) oraz Jackowi Betleji (pow. głubczycki).

Literatura

- Kwieciński Z. 2005. Rehabilitacja ptaków szponiastych *Falconiformes* i sów *Strigiformes* w Ogrodzie Zoologicznym w Poznaniu w latach 2000-2004. W: Ćwiertnia P., Zgrabczyńska E., Ziomek J., Ratajszczak R. Zwierzęta ogrodów zoologicznych w świetle współczesnych badań, str. 24-25. Wyd. Ogród Zoologiczny w Poznaniu.
- Śliwa P. 2004. *Falco tinnunculus* (L., 1758) – pustułka. W: gromadzki M. (red.) Ptaki (część I). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 7, s. 260-264.
- Śliwa P., Rejt Ł. 2006. Pustułka. Monografie przyrodnicze. Wydawnictwo Lubuskiego Klubu Przyrodniczego. Świebodzin.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. T. I. PTPP „pro Natura”, Wrocław.

Jan Lontkowski

Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Wrocławskiego
jlont@biol.uni.wroc.pl